

DRAMATIK ASARLAR USTIDA ISHLASH YO‘LLARI

Umida Mirzaraimova Raimjonovna
Farg'ona viloyati Quvasoy shahar
21-umum ta'lim maktabining
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada dramatik asarlarni adabiyotdagi o'rni, ularda qo'llaniladigan so'zlar o'quvchiga yetkazib berish mahorati haqida so'z borilgan. Maqolada Sh.Boshbekov asarlari ayniqsa "Temir xotin" asari misolida dramatic janr yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Dramatik asarlar, komediya, amal, faoliyat, ijro, voqelik, tragediya.

So'z san'atining asosiy turlaridan biri bo'lgan drama qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib harakat, "amal, faoliyat" degan ma'nolarni anglatadi. Dramatik asarlar, asosan, sahnada ijro etishga mo'ljallangan bo'lib, suhbat-dialog shaklida yoziladi. Dramatik turga drama, komediya, tragediya (fojea) singari janrlar mansubdir. Bunday bitiklarda voqelik asarda bevosita ishtirok etuvchi shaxslarning xatti-harakatlari va nutqi orqali ochiladi. Dramatik asarlar sahnaga moslab yoziladi. Yozuvchining fikrlari asarda ishtirok etuvchilarning so'zi va faoliyati vositasida namoyon boladi. Lirik yoki epik turdagi asarlarda muallif nuqtai nazari, ba'zan ochiq, ba'zan yashirin-pardali tarzda bilinadi. Dramatik asarlarda ayni mana shu holatning mavjud emasligi o'quvchi uchun qo'shimcha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shunga ko'ra dramatik asarlarda munosabatlarning o'ziga xos tarzda aks ettirilishini o'quvchi yoki tomoshabin ongiga, idrokiga yetkazish masalasi turadi. Sahma asaridagi har bir harakat va har bir so'zning katta ma'no tashishi o'quvchi yoki tomoshabinlar tomonidan anglab yetilishi kerak. Buning uchun tahlil jarayonida dramatik asarlarning shu xususiyatlariga alohida urg'u berishga to'g'ri keladi. O'quvchi yoki tomoshabiniga bayon va tasvirlashga xos usullar yot bolganidan u personajlar xatti-harakatini, voqealar rivojini bevosita tahlil etish imkoniyatiga ega emas. Bunday vazirlar dialoglar yetakchiligida, monolog, remarka va pauzalar yordamida muayyan vaqt ichida tomoshabin yoki kitobxon ko'z o'ngida sodir bo'layotgan qismatlar shaklida amalga oshiriladi. Har bir voqeaga yo'nalish beriladi. Dramatik asar tanaffuslar bilan ko'rsatilganligi sababli, har qaysi qismi parda deb yuritiladi. Parda ichida ko'rishlar bo'ladi. Bir ko'rishga mo'ljallanganligi sababli dramatik asar hajman cheklangan boladi

Dramatik asarlar kompozitsion tuzilish jihatidan boshqa janrlardagi asarlardan farq qiladi. Shuning uchun drama janri so'z san'atiga mansub bo'lsa ham, sahnada ijro etilishi bilan roman va qissa janridan farq qiladi. Dramada har bir obraz o'z xarakteriga

xos xislatlarni jonli tili, xatti-harakati orqali nomoyish qiladi. Shunga ko'ra dramada proza va poeziyaga xos boigan muallif nutqi bevosita ishtirok etmaydi. «Nasrchi va nazmchilar hikoya qilish, voqealarni izohlash, hodisalarni ifodalash, xarakterlarni tasvirlash yo'ldan borishsa, dramaturg so'zlarni harakatga solish, qahramonlarni so'zlatib qoyib xarakterlarini ochish usulidan foydalanadi. Kitobxon yoki tomoshabin dramada sodir bo'layotgan voqea va qahramonlarni ularning o'zidan payqab oladi. Binobarin, dramaturg o'z qahramonlarining hayoti haqida hikoya qilmaydi, balki ulami harakatda ko'rsatadi. Dramatik asarlarda ohang, pauza va ovoznmg baland-pastligi katta ahamiyatga ega bo'lib, nutqning o'ziga xos bu xususiyati salmada yorqinroq namoyon bo'ladi. Dramada dramaturg tashqi voqea-hodisalar, hayotiy masalalar, ishtirok etuvchi shaxslarni o'zo'zini namoyon qilish vositasida aks ettiradi. Har qanday hodisa ham dramatik bo'lavermaydi. Ta'lim jarayonida o'quvchi va talabalar bir necha dramatik asarlar bilan tanishadilar. Ular orasida qadimgi Yunon dramaturglarining asarlaridan boshlab, xorijiy mamjatlardagi adiblar qalamiga mansub bo'lgan sahna asarlari, o'zbek dramaturglari bitiklarigacha qamrab olingan. Maqsud Shayxzoda, Said Ahmad, Sharof Boshbekov, Xurshid Davron va hk. adiblarning dramaturgiyasi ham shular jumlasidandir. Dramatik asarlarni tahlil qilishda adabiyotshunoslikdagi mavjud tadqiqotlarga tayanish mumkin. Ayniqsa, Izzat Sulton, N. Mallayev, H. Abdusamatov, B. Imomov, I. G'afurov, Sh.Rizayevlarning tadqiqotlari bu jihatdan e'tiborlidir. Quyida dramaturg Sharof Boshbekov cialamiga mansub «Temir xotin» komediyasi matni ustida ishlash namunasi tavsiya etiladi. Adabiyotga XX asrning 70-yillarida kirib kelgan Sharof Boshbekov badiiy adabiyotning murakkab turlaridan bo'lgan dramaturgiyada ijod qiladi. Shu paytgacha adibning «Taqdir eshigi», «Tikansiz tipratikanlar», «Eski shahar gavroshlari», «Eshik qoqqan kim bo'ldi?», «Temir xotin», «Tushov uzgan tulporlar», «Charog'bonlar» kabi dramalari diop etilgan va saihnalashtirilgan. Dramaturgning «Temir xotin» komediyasi hozirgi kungacha tomoshabinlar olqishiga sazovor bo'lib kelmoqda.

Sh. Boshbekov o'z ijodidagi xususiyatlar haqida gapirib: «Mening eng yaxshi ko'rgan qurolim - yumor. Asar qanday janrda yozilmasin, voqealar qanchalik jiddiy, qahramonlarimning taqdiri qay darajada fojiali bo'lmasin, yumor, hazil-mutoyiba, askiya unsurlari, so'z o'yinlaridan unumliroq foydalanishga harakat qiladigan, bu, birinchidan, asami olqishli qiladi, tomoshaviyligini oshiradi, ikkinchidan, boshqa nuqsonlarni «yopib» ketadi. Masalan, «Temir xotin» asarimda aytiladigan «gap» jiddiy, lekin vaziyat, qahramonlarning so'zi kulgili yoki aksincha bo'llishi mumkin», - deb yozadi. Ta'lim amaliyotida dramatik asarlarni o'rganishda avval ularning matni bilan tanishish amalga oshiriladi, albatta. Agar imkoni bo'lsa sahnada ko'rish, yoki tasмага yozilgan varianti bilan tanishish juda samarali ish turi hisoblanadi. Chunki sahna asarim sahnada ko'rish kutilgan natijaning maksimal samarasini ta'minlaydi. Avvalo, Sharof Boshbekov qalamiga mansub «Temir xotin» haqida yumor bilan

aytgan jiddi) '«gap» haqida mulohaza yuritish kerak bo'radi. O'quvchilarni bu haqiqatni kashf etishga yo'naltiruvchi ilk savol: «Boshdan oxir yengil yumorga yo'g'rilgan, bir oz fantaziya ham aks etgan bu asarda qanday jiddiy gap bo'lishi mumkin?» tarzida o'rtaga tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rafiyev A. , G'ulomova N. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T. , "Sharq", 2013.
2. Golish L. V. , Fayzullayeva D. M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. T. , "Iqtisodiyot", 2011